

І справді, у поведінці чималої кількості «чорнобильців» зустрічаються елементи психологічної гри у безпорадність, яка «підтверджується» відповідним посвідченням.

Дослідниками аварії на ЧАЕС встановлено: «Високий рівень інтелектуальної активності та творчої уяви є вирішальним фактором стосовно можливості подолання деструктивних переживань індивідом та наявності у нього психологічних засобів подолання переживань» [3, с. 57]. Іншими словами, йдеться про відновлення повноцінної суб'єктності. Тому можна не погодитись з А.Пасніченко, що «екстремалізація життя людини є умовою розвитку її особистісного потенціалу» [7, с. 148].

Про екстремальність як умову розвитку особистості можна говорити лише в контексті відновлення оптимальної суб'єктності. Коли ж індивід не знаходить

внутрішньо-психологічних ресурсів суб'єктної поведінки, він демонструвати феномен завченої безпорадності (суб'єктної деградації) і надалі. Тому, крім визнання статусу потерпілих від Чорнобильської катастрофи, повинна відбуватися продумана програма дій, спрямованих на суб'єктну реабілітацію індивідів.

Висновок. Запропонована типологія життєвих ситуацій ще потребує емпіричного підтвердження і, можливо, виділення інших фундаментальних параметрів, які розкривають нові сторони ситуаційної саморегуляції суб'єкта.

В екстремальних умовах індивід, як правило, виявляється ситуаційно детермінованим, а тому потрапляє в ситуацію нерегульованої залежності, в якій його суб'єктність є деградованою. Отже, реабілітація індивіда полягає насамперед у відновленні суб'єктних характеристик.

І.І.МЕЧНІКОВ ПРО ПРИРОДУ ЛЮДИНИ: КОНЦЕПЦІЯ ОПТИМІЗМУ

Макарова Людмила Іванівна

доцент, канд. психол.наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології, Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника, м. Івано-Франківськ

Макарова Алла Олександрівна

асистент кафедри філософії; аспірант, Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника, м. Івано-Франківськ

Романкова Лілія Миколаївна

доцент, канд. психол.наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології, Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника, м. Івано-Франківськ

У статті розкривається оптимістична сутність вчення І.І. Мечнікова про ортобіоз і його значення для вирішення проблем людської екзистенції

Ключові слова: оптимізм, песимізм, ортобіоз, дисгармонія, психологія, життя.

Минуло сто років з часу виходу у світ «Етюдів оптимізму» І.І.Мечнікова (1907р.). І сьогодні, коли психологічна наука активно розробляє екологічні питання, коли на новий рівень піднімається проблема Людини, її відповідальності, моралі і духовності, ідеї І.І.Мечнікова знову актуальні і заслуговують уважного і глибокого вивчення.

Метою нашого дослідження є поглиблений аналіз вчення І.І.Мечнікова про ортобіоз, осмислення його значення для сучасної психології.

З того часу як психологія перестала бути лише наукою про психічні процеси, стани і явища, а стала наукою про людину, її душу, щастя, любов, життя і смерть, а категоріями психології стали «життєвий шлях», «сенс життя», «повнота і якість життя», «життєтворчість», «благополуччя» та ін., значення ідей І.І. Мечнікова для психології стає все більш очевидним.

Різним аспектам проблеми ортобіозу присвячені публікації деяких сучасних авторів

(Л.Е.Орбан-Лембрик [1], [2], В.А.Роменець [3], В.М.Шепель [4] та ін.). Проте значення вчення І.І.Мечнікова для психології оцінене ще недостатньо.

І.І. Мечніков зробив вагомий внесок у вивчення процесів старіння людини, причин передчасної, тобто неприродної, а тому драматичної і трагічної смерті, намагався розкрити особливості природи людини, яку вважав в перший період своєї наукової творчості дисгармонійною, недосконалою [8, с. 285]. До таких дисгармоній він відносив суто біологічні (будова органів травлення, органів відтворення), психологічні (почуття), і особливо соціальні (сімейний і соціальний інстинкти). У дисгармонійній природі людини він шукав причини такого поширеного на той час явища, особливо серед молоді, як самогубство [9, с.14], пов'язуючи його з песимістичним світоглядом, джерелом якого вважав філософські і релігійні концепції песимізму. Особливо сприяє пе-

симізму відчуття людиною короткотривалості життя («краткости человеческой жизни») [9, с.207].

Як істинний вчений, І.І.Мечніков спирається на різні методи і прийоми наукового пошуку, - проводить паралелі, аналогії, застосовує біографічний метод, наводить приклади з літератури, поезії, філософських творів сучасників тощо. Розкриваючи свою концепцію оптимізму, І.І.Мечніков поглиблено розглядає песимізм, близько підходить до розуміння його психологічних механізмів. До песимістичного світогляду, писав він в «Етюдах оптимізму», - приходять шляхом складної психологічної роботи, у якій є і почуття, і роздуми... Ось чому так складно аналізувати її і ось чому у минулі часи обмежувались загальним і дуже туманним визначенням механізму, що приводить до песимізму [8, с.208].

Песимістичному світогляду І.І. Мечніков протиставив оптимізм, який співвідносив з почуттям життя, що недоступно молодим, а розвивається поступово і є досить пізнім у віковому плані благом. Не випадково майже всі песимістичні теорії, на думку вченого, були створені молодими людьми – філософами і поетами.

Зупинимося на аналізі окремих положень праць І.І. Мечнікова “Етюди про природу людини” та “Етюди оптимізму” – основних фундаментальних праць, у яких розглядаються екзистенційні проблеми людини.

Як же бачить автор оптимістичне вирішення проблеми людини? Спираючись на біологічні закони і застосовуючи історичний метод в біології, І.І. Мечніков стверджує, що “...должно существовать полное и устойчивое равновесие между индивидуумом и средой, что существует нормальный цикл (жизни), что дисгармонии должны исчезнуть...” [9, с.274]. До такої думки учений приходив в результаті проведення багаторічних дослідів, які переконали його у відносності явищ гармонії та дисгармонії у будові та поведінці організмів. Те, що в одних умовах середовища викликає гармонійну поведінку тварин, в інших така сама поведінка призводить до їх загибелі. На перший погляд здається, що приклади зі світу тварин, які наводить І.І.Мечніков, не мають жодного відношення до дисгармоній людини, але глибина його біологічного аналізу переконливо доводить принципову єдність гармоній та дисгармоній у всіх ланках органічного світу, які обумовлені складними взаємодіями організму і середовища в одних випадках та їх порушенням – в інших. Вчений приходив до висновку, що “...человеческая природа способна к изменениям точно так же, – как и природа организмов вообще и должна быть видоизменена сообразно опреде-

ленному идеалу. Я думаю, что идеал этот заключается в ортобиозе ...” [9, с.270].

Вчений визнає, що досягнення цього ідеалу – справа нелегка і звертається у першу чергу до передових людей. «Всякий, кто захочет внести свою лепту для построения жизни на рациональных началах, в виде ли научных занятий, педагогической деятельности, в проповеди умеренной жизни, вреда пьянства, половых излишеств и прочих помех нормальному циклу существования, принесёт тем самым посильную пользу людям» [8, с.270].

Теорія ортобіозу проповідує цінність нормального життя і радить робити все, що може до нього вести. Під вченням про ортобіоз І.І. Мечніков розуміє “...строй и порядок жизни, основанный на науке и, в частности на гигиене, который обеспечивал бы человеку продолжительную безболезненную жизнь, позволяющую развить и проявить все его силы и заканчивающуюся естественной, уже не страшной, а желанной смертью” [8, с.287].

Важливим як для біології, так і для психології науковим відкриттям І.І.Мечнікова є те, що страх смерті відчувається не однаково у різні періоди життя. З цієї причини молоді люди легковажно відносяться до усіх гігієнічних заходів, в той же час старші охоче прислухаються до вимог останніх. Зміни у напрямку оптимізму І.І.Мечніков пов’язує з розвитком особливого «почуття життя». У молодості цей інстинкт виражений слабо. “Душевная эволюция в старости совершает значительный шаг вперед. Даже не принимая гипотезы инстинкта естественной смерти, завершающей нормальную жизнь, нельзя отрицать того, что молодость только подготовительная ступень и что лишь в известном возрасте душа достигает своего полного развития. Признание этого должно составлять принцип науки жизни и руководить педагогией и практической философией” [9, с.264].

Отже, на думку вченого, еволюція почуття життя у розвитку людини і є сутністю філософії оптимізму [9, с.219]. Це почуття має величезне значення і тому повинно бути «тщательно изучено». Подібно до того як розвиваються у людини інші почуття, так само розвивається і почуття життя, в основному воно виявляється дуже пізно, але іноді з’являється і раніше під впливом хвороби або іншої смертельної небезпеки. «Случается, что у людей, пытавшихся лишиться себя жизни, внезапно пробуждается инстинкт жизни, заставляющий их всячески стремиться спасти себя. Ввиду того, что чувство жизни поддается развитию... молодым людям, склонным к пессимизму надо всегда внушать, что их душевное состояние только временное, и что оно, по законам человеческой природы, должно будет уступить место более светлому мирозерцанию» [9, с.222].

Особливого значення в контексті ортобіозу І.І.Мечніков надавав питанням щастя і морального розвитку людини. Незважаючи на те, що деякі пороки людини, такі як лінощі і пияцтво, тісно пов’язані з властивостями людської природи, вони аморальні, тому

що перешкоджають завершенню циклу ідеального людського існування. «Вообще, - нравственное поведение всегда должно быть руководимо разумом, на чём бы ни было основано это поведение, будь то симпатия или чувство долга. Вот почему нравственность следует основывать на научных знаниях [9, с.270].

В передмові до третього видання «Етюдів оптимізму», полемізуючи зі своїми опонентами, І.І.Мечніков визнає, що засади ортобіозу ще далекі від досконалості [9, с.15]; причиною цього, на його переконання є недостатність гігієнічних даних і нездоланні труднощі у боротьбі проти хвороб, старості, смерті та інших зол, що здатні довести до відчаю «самого закоренелого оптиміста», але віра в науку та її можливості переконувала вченого у майбутній перемозі ортобіозу як в особистому, так і в суспільному житті.

У науковій спадщині І.І.Мечнікова «Етюди про природу людини» (1903) і «Етюди оптимізму» (1907) займають особливе місце, вони виходять за межі біологічних та медичних проблем, яким в основному присвячена попередня творча діяльність видатного біолога. В «Етюдах» всебічно висвітлені питання біологічної організації людини, дисгармонії її природи, розкритий драматизм передчасного старіння та смерті. І.І.Мечніков поставив перед собою завдання об'єктивно розібратися у складних питаннях та суперечностях розвитку людини, знайти шляхи до подолання дисгармоній і песимізму з позиції позитивної науки та життєстверджуючого оптимізму. Сьогодні, коли дуже гостро стоять питання формування у дітей і молоді, людей середнього та старшого віку екологічної свідомості та валеопсихологічної культури, популяризація філософії та психології життєвого оптимізму, здорового способу життя, цінностей ортобіозу, є актуальним завданням психологічної науки. Поділяю-

чи думку В.А.Роменця, слід визнати величезну силу, прогресивність і значення вчення І.І.Мечнікова про ортобіоз для постання нової канонічної психології, для вирішення вічних екзистенційних проблем людини [10, с.11-36].

Література

1. Орбан Л.Э., Гриджук Д.Н. Социально-психологические аспекты предпринимательства и управления. – Ивано-Франковск, Знание, 1995. – 164 с. – С.53-54.
2. Орбан-Лембрик Л.Е. Ортобіоз особистості керівника // Психологія управління. Посібник. - К.: Академвидав.- 568 с., С. 229-234.
3. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О.В.Киричука, В.А.Роменця. – 3 вид., К.: Либідь, 1997. – 632 с. – С.605.
4. Шепель В.М. Ортобіотика: слагаемые оптимизма. - М., 1996. - 295с.
5. Оптимизм и здоровье // Майерс Д. Социальная психология.- СПб: Питер, 2003,- 752с., С.693-696.
6. Макарова Л.И. Учение И.Мечникова об ортобиозе как основа профилактической работы психолога образования // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. / За ред. С.Д.Максименка, М.В.Папучі. – Київ – Ніжин: Видавництво НДІ ДС «Міланік», 2007. – Т.10, вип. 1. – 180 с. – С.30-31.
7. Макарова Л.И. Шляхи гармонізації та самовдосконалення особистості: ортобіотичний аспект // Збірн. наук. праць: Серія Філософія, соціологія, психологія. Вип. 6.- Ч.1.- Івано-Франківськ, 2001.- 281с.- С.107-118.
8. Мечников И.И. Этюды о природе человека. – М.: Изд-во АН СССР. – 1962. -315 с.
9. Мечников И.И. Этюды оптимизма., М., 1987- 290 с.
10. Роменец В.А. Вчинок і постання канонічної психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг.ред. В.О.Татенко. - К.: Либідь, 2006 - 360с.